

A kistelepülések könyvtári ellátásának kérdései

Baranya megyei tapasztalatok az összevonásokról

Az utóbbi időben több hivatalos fórum foglalkozott a kistelepülések, tanyák, külterlekek, peremkerületek – tehát az úgynevezett hátrányos helyzetű települések – gondjaival, fejlesztésük szükségességével, lakosságmegtartó erejük fokozásával. Ez is jelzi, hogy a gond társadalompolitikai súlyú és igen összetett. Gazdasági kérdés, mert a legszorosabban összefügg a termeléssel és az ellátással, politikai kérdés, mivel a nemkívánatos társadalmi egyenlőtlenségek megszüntetéséről, az állampolgári jogegyenlőség érvényesüléséről van szó, és művelődési kérdés, hiszen egy szocialista ország, főleg, ha lakossága mindössze tíz és félmillió, a kistelepülések vonatkozásában sem mondhat le az emberi képességek fejlesztésének feladatáról.

Bár – bizonyos „történelmi okok” miatt – idegenkedünk az ideologikus idézetektől, közülük mégis álljon itt egy: „A társadalmi viszonyok fejlesztésével összhangban további erőfeszítéseket kell tenni a kulturális egyenlőtlenségek csökkentésére” olvashatjuk a XIII. kongresszus dokumentumaiban. Ez, gondolom, mindannyiunknak vonzó program, és most az a feladat, hogy minden intézményrendszer keresse azokat a lehetőségeket, formákat és módszereket, amelyekkel hozzájárulhat a társadalompolitikai és művelődéspolitikai program megvalósításához.

Ha kulturális intézményekben, intézményrendszerekben gondolkodunk, akkor a program megvalósítása szempontjából rendkívül előkelő hely jut a könyvtáraknak. Az állítás lehetséges bizonyítékai közül csak egyet: *A könyvtár a művelődésnek az az intézménye, amelynek igénybevétele a legtömegesebb (ti. a legtöbb van belőle), az általa nyújtott „kulturális ellátás” pedig rendkívüli módon differenciálható és bárhol megszervezhető.* A kérdés, amely a szűkebb témához elvezet, lakonikus rövidségű is lehet: Hogyan? Bővebben kifejtve: Mi

legyen a formája és a módszere az ellátásnak annak érdekében, hogy mindenki hozzájuthasson, és azt kapja, amire igénye és szüksége van? A kérdés nem új, a szakirodalom bizonyítja, hogy a könyvtárügy régóta foglalkozik vele, de most súlya megnőtt, és gyakorlati megoldása gyorsabb ütemet követel.

A kistelepülések könyvtári ellátásának elméletileg kidolgozott vagy maguktól kialakult mai formái a következők: az önálló könyvtári intézmények, a többfunkciójú (más néven: összevont) könyvtárak, az integrált intézmények részeként működő könyvtárak (például az általános művelődési-nevelési központok könyvtárai), az úgynevezett klubkönyvtárak, a letéti könyvtárak (például a központosított ellátásba bevont egységek vagy a városi fiókkönyvtárak) és a mozgókönyvtárak. Ha jól végiggondoljuk ezt a sort, azt kell mondanunk, hogy a kistelepülések könyvtári ellátására *bármelyik forma* megfelelő lehet. A településtől és annak környezetétől függ, hol melyik az alkalmas forma. Miért nem képzelhető el például az, hogy egy földrajzi és demográfiai értelemben kis település ellátása csak önállóan szervezőkönyvtár fenntartása útján oldható meg, és egy nála nagyobb településen a letéti ellátás is megfelelő? Ugyanezen okból soha nem volna szabad a meglévő formához minden körülmények között ragaszkodni. Mindig kisebb baj a változtatás, mint az elavult, kiüresedett, tényleges ellátásra képtelen forma fenntartása. Ez még akkor is így van, ha a változtatás látszólag visszalépésnek tűnik – például önálló könyvtárból letéti könyvtár lesz –, s még inkább, ha a folyamat ellenkező előjelű, tehát például a letétből önállóan szervezőkönyvtár, az összevontból ismét két önálló könyvtár válik (például az oktatás feltételeinek javulásával lehetőség nyílik önálló iskolai könyvtár működtetésére).

Gondolom, érthető, hogy a kistelepüléses

Baranya megyében a probléma az átlagosnál súlyosabb, s hogy nagyobb figyelmet kaptak és kapnak a kistelepüléseken élő lakosság könyvtári ellátásának gondjai, ezzel együtt az ellátás formái és módszerei is. Baranyában az ellátás minden formája megtalálható, és valóban nem félünk a szükségesnek mutatózó változtatásoktól. A megye településeinek túlnyomó többségében ugyanis ezernél kevesebb a lakosok száma. A jelenleg „jegyzett” 291 településből 244-ben ezernél – s ez utóbbiak közül 180-ban 500-nál – kevesebb lakos él!

Ez a magyarázata annak, hogy a *Könyvtáros* szerkesztőségének felkérésére vállalkoztam a baranyai helyzet ismertetésére és tapasztalataink közreadására. Tulajdonképpen érdemes volna minden ellátási formát elemezni, mert annak megvizsgálása sem érdektelen, hogy milyen körülmények között célszerű önállóan szerzeményező könyvtárt fenntartani valamely kis településen, mint ahogy az sem, hogy tisztazzuk a könyvtárosok által nem kedvelt klubkönyvtári forma mai létjogosultságának és működési feltételeinek kérdését, avagy tiszta vizet öntsünk a pohárba a letéti rendszert illetően. Mindez azonban sok (vagyis unalmas) volna egy szerzőtől, ezért most csak a *többfunkciójú és az integrált intézmények keretében működő könyvtárak tapasztalatainak közlésére vállalkozom.*

Az összevonások története

Az összevonásokra irányuló törekvéseket – a dokumentumok és a visszaemlékezések tanúsága szerint – az 1972-es *Szakmai irányelvek a tanácsi közművelődési könyvtárak távlati fejlesztéséhez* c. dokumentum megjelenése, illetve a 18 éven aluli ifjúság könyvtári ellátásának javítására nem sokkal előbb kiadott irányelvek indították el a megyében. Egyetlen községben történt ennél korábban egy sikertelen és azóta megszüntetett összevonás. A folyamat kezdetben rendkívül lassú volt. A megyei igazgatás mérlegelte ugyan a lehetőségeket, tájékozódott a helyi tanácsok állásfoglalásáról, de az arra illetékes megyei tanácsi testület csak három év múlva foglalkozott a kérdéssel. Ennek – feltehetően – az összevonásokkal szemben mindkét oldalon megnyilvánuló, nem is alaptalan ellenállás és a fenntartó-irányító tanácsok szakmai bizonytalansága volt az oka. (Tudjuk, hogy ez nem baranyai sajátosság, nagyjából a többi megyében is hasonló volt a helyzet.)

1975-ben a megyei művelődésügyi osztály a tanács közművelődési bizottságának javaslatot készített az iskolai és a lakóterületi könyvtárak összevonásáról. A javaslat az egyesítés indoklásául országos könyvtárstatisztikai adatokra, politikai és művelődéspolitikai dokumentumokra – köztük az *Irányelvekre* – hivatkozott. *Az előterjesztésből azonban hiányzott a megyei állapotok alapos elemzése.* Csupán egyetlen bekezdés utalt a 14 éven aluliak könyvtári ellátottságának megyei helyzetére, megállapítván, hogy a városi és a járási könyvtárakban létrejöttek a gyermekrészlegek, ám ezek működési feltételeit nem mindenütt teremtették meg. (Összesen 4 város és 5 járás volt ekkor a megyében!) Az iskolai könyvtárakkal kapcsolatban mindössze néhány általános jellemzőre utalt, például arra, hogy az oktatás „nem tartott lépést a korszerű pedagógiai irányzatokkal, amelyek a többkönyvűség bevezetését sürgették”. A határozati javaslat szövege fogalmi bizonytalanságokat is tükröz.

De ez csak a bajok kisebbik része, a nagyobbik a végrehajtásban mutatkozott meg. Később sem készültek olyan dokumentumok, amelyek a határozatok végrehajtásának megszervezésére utalnak. Megállapítható volt, hogy az igazgatásra sok esetben jellemző gyengeségek itt is megtalálhatók: csak meghozták, de nem hajtották végre a határozatokat (például nem vizsgálták meg két év múlva az összevonások tapasztalatait, noha így határoztak), emiatt aztán az összevont könyvtárak működéséhez szükséges, a korábbiaknál jobb feltételeket sem teremtették meg az illetékesek.

1978 őszén a megyei közművelődési bizottság, majd 1979 tavaszán a tanács végrehajtó bizottsága foglalkozott a közművelődési és az iskolai könyvtárak helyzetével és fejlesztésének feladataival. Az iskolai könyvtárak állapotáról akkor még rendkívül kevés információ állt rendelkezésünkre, s ez a határozatokban is tükröződik. Mindkét alkalommal szó volt az összevonásokról, de ezek nem önálló célkitűzésként szerepeltek, hanem a hálózatok fejlesztésének egyik módszereként. A vonatkozó vb-határozat 2. pontja így szól: „A művelődésügyi osztály – a megyei könyvtár közreműködésével – készítsen... tervet a könyvtárak fejlesztésére, összevonására, illetve a működés- és fejlődésképtelen községi könyvtárak (önállóak és fiókok) megszüntetésére. Ezzel egyidejűleg – a Kulturális Minisztérium támogatását kérve – valósítsák meg a könyvtár nélkül maradt települések mozgóellátását. Dolgoztasson ki több-

variációs modellt ennek megoldására. A központosított ellátást először a szigetvári és a siklósi járásban kell megvalósítani”.

Ma is úgy ítéljük meg, hogy a vb-határozat rendkívül józan és korszerű könyvtárpolitikai álláspontot tükröz. Az ellátásból indul ki, és a lehetséges ellátási formák sokféleségét feltételezi. Azt is elmondhatjuk, hogy ez olyan „kivételes” határozat, amely majdnem teljes egészében megvalósult. A megyei művelődésügyi osztály végrehajtási utasítást dolgozott ki, amelyben meghatározta a megyei könyvtárnak mint hálózati központnak a feladatait is. Még a mozgóellátásra vonatkozó feladatokból is megvalósult valami: az ellátórendszerek központjaként működő szigetvári és siklósi városi-járási könyvtárak önálló kisbuszhoz jutottak, amelyet – mint a siklósi példa mutatja – nemcsak a letéti ellátásban lehet jól hasznosítani, hanem némi átalakítással „könyvtárként” is működtethető azokon a településeken, ahol korábban a könyvtár csak statisztikai adatként létezett.

1979-ben a közművelődési és az iskolai könyvtári szakfelügyelet közös vizsgálatot szervezett a két hálózatba tartozó könyvtárak együttműködésének és az összevonásoknak az ügyében. A vizsgálat programját a vezető szakfelügyelő dolgozta ki, a két szakfelügyelet közösen vitatta meg, és a művelődésügyi osztály vezetője hagyta jóvá. A felmérés során szerzett tapasztalatok szükségessé tették, hogy két év múlva – ismét az összevont könyvtárak és az integrált intézmények teljes körére kiterjedően – szakfelügyeleti utóvizsgálatot szervezzünk. A szakmai-módszertani gondozás és az igazgatási irányítás tekintetében azóta is kiemelt figyelmet kapnak az összevont könyvtárak. A szakfelügyeleti vizsgálat után, annak tapasztalataira építve a megyei művelődésügyi osztály vezetője *Az iskolai és a közművelődési könyvtárak összevonásának és szakmai-módszertani irányításának néhány kérdéséről* címmel állásfoglalást adott ki. A megyei könyvtár gyermek- és iskolai könyvtári csoportjában külön módszertani szakelőadója van ennek a sajátos könyvtártípusnak. Legutóbb 1983/84-ben vizsgáltuk meg ismét a helyzetet: könyvtárról könyvtárra járva megállapítottuk az eredményeket és a hiányosságokat, az állásfoglalásban megjelölt teendők végrehajtását, illetve azok elmaradását, és kidolgoztuk a – magunknak és a művelődési osztálynak szánt – további szakmai és igazgatási tennivalókat. A tapasztalatokat tehát három vizsgálati elem-

zés és az állapotok folyamatos figyelemmel kísérése alapján összegezhetjük.

A tapasztalatok és a tanulságok egy része annyira baranyai, illetve annyira helyi, hogy főleg az utóbbiakkal nem szükséges foglalkoznunk. A sok-sok tapasztalat köréből tehát csak az általános, illetve az általánosítható tanulságokat foglaltuk írásba.

Hol és hogyan döntöttek az összevonásról, és mivel indokolták?

Megállapítottuk, hogy a kezdeményezés általában az iskoláktól, illetve a művelődési osztályoktól, egy-két esetben a járási könyvtáraktól indult ki. Ez önmagában véve is jelzi, hogy nem a közművelődési könyvtárak „integrációs hatalmi” törekvéséről, az iskolai könyvtárak „bekebelezésének” szándékáról volt szó, hanem arról, hogy az iskolák vezetősége felismerte a könyvtár szükségességét az oktatásban-nevelésben, de rádöbönt arra is, hogy az adott keretekben belátható időn belül nehéz lesz az iskolai könyvtárak kedvezőtlen állapotán változtatni.

Tanulságos az is, hogy több esetben nem sikerült kinyomoznunk, hol született az összevonással kapcsolatos döntés. Volt olyan eset, amikor annak rendje-módja szerint a községi tanács végrehajtó bizottsága határozott a megyei könyvtár szakvéleményének meghallgatásával; előfordult, hogy az érintettek (iskola, községi könyvtár, községi tanács) szerződészerű megegyezést kötöttek egymással, a legtöbb esetben azonban csak vezetői döntésről (rosszabb esetben ötletről!) volt szó. Megállapítottuk az alapvizsgálat során, hogy az összevonások nem álltak összhangban sem az e célból hozott, már említett 1975-ös határozattal, sem a településfejlesztési, sem az iskola-körzetesítési és a könyvtárhálózat-fejlesztési tervekkel. Emiatt szinte természetesnek tekinthető, hogy az összevonásokkal kapcsolatos eljárás igazgatásilag és szakmailag rendezetlen volt.

Az utóbbi évek egyik eredménye, hogy összevonásra (egy kivételtől eltekintve) már nem került sor a hálózati központ véleményének megkérdezése és a munkába való gyakorlati bevonása nélkül, illetve hogy a döntést az arra hivatott tanácsi testületek (tanács vagy végrehajtó bizottság) hozták.

Tanulásként tehát azt mondhatjuk: *Telje-*

sen mindegy, honnan indul el az összevonással kapcsolatos kezdeményezés, az a lényeg, hogy előzetesen kikérjék a módszertani központok (megyei könyvtár, megyei pedagógiai intézet) szakmai véleményét, és a döntés – az ügy komolysága miatt és a kívánatos hatások érdekében is – az illetékes tanácsi szervek háza táján, tehát az intézményfenntartói jogosultságokkal rendelkező tanácsi testületben vagy a végrehajtó bizottságban szülessen.

Az okok vizsgálata arról győzött meg bennünket, hogy az összevonás általában az iskola érdekében történt. Az esetek többségében ugyanis az iskolák nem rendelkeztek alkalmas helyiséggel, berendezéssel, megfelelő nagyságú állománnyal és költségvetéssel ahhoz, hogy a korszerű oktatáshoz elengedhetetlenül szükséges és alkalmas könyvtárt működtethessenek. Előfordult olyan összevonás is, amelyet az érintett iskola vezetése nem helyeselt, mégis megtörtént. Ezzel több okból nem lehet egyetérteni. Már csak azért sem, mivel az iskolavezetés meggyőződése ellenére végrehajtott összevonás passzív vagy aktív ellenállást eredményez. Ilyen körülmények között az összevont könyvtár éppen az iskolai könyvtári funkcióját nem töltheti be megfelelően. Van példa a megyében arra is, hogy az összevonást emiatt kellett megszüntetni, és visszaállítani a „két-könyvtáros” állapotot.

Előfordult, hogy az összevonást a községi könyvtár áldatlan állapota tette szükségessé, mert az adott feltételek között nem tudott – nem is tudhatott – könyvtárként, közművelődési intézményként működni, fejlesztésére pedig belátható időn belül a legjobb szándékok mellett sem volt remény. Véleményünk szerint az összevonástól – mint a működés és az ellátás fejlesztésének az adott helyen és időben lehetséges egyetlen módjától – ilyen esetekben sem szabad elzárkózni, tehát akkor is meg kell vizsgálni az összevonás ésszerű lehetőségeit, ha azt az iskola érdeke kifejezetten nem követelné meg. Mellőzhetetlen azonban egy szempont: az összevonás nem hozhatja a korábnál hátrányosabb helyzetbe az iskolai könyvtárt. Mivel az összevont könyvtárnak legalább két (Baranyában – éppen mert kisközséges megyéről van szó, ahol a közigazgatási alapforma a társközséges rendszer – sok esetben három) funkciót kell ellátnia, az összevonás idején gondoskodni kell a könyvtár egyszeri, nagyobb arányú fejlesztéséről (könyvtáros a második-harmadik funkcióhoz, hely a megnövekedett állomány elhelyezéséhez, helyiség a felnőtt la-

kosság fogadásához stb.), a továbbiakban pedig a folyamatos többfunkciós működéshez szükséges feltételekről.

Voltak az említetteken kívül egyéb, általában nyíltan be nem vallott okok is. Az alapvizsgálat során több településen azt tapasztaltuk, hogy az összevonás semmit sem javított a meglévő helyzeten, és ebből arra következtettünk, hogy azt átgondolatlanul, vezetői vagy fenntartói kényelemből, esetleg éppen divatból határozták el, tudniillik azért, hogy eggyel kevesebb legyen a fenntartott intézmények száma, illetve mert a másik tanács vagy iskolavezetés is ilyen döntést hozott. Az effajta összevonások természetes következményének kell tekintenünk, hogy az állomány, a nyilvántartások, az állománygyarapítás, a költségvetés egységesítése sem történt meg, és nem döntöttek a működési alapkérdések (például a nyitvatartás) és a működési feltételek megteremtésének ügyében sem. Ehhez képest könnyen elképzelhető, hogy milyen állapotok uralkodtak az ilyen könyvtárban, milyen színvonalú volt – a mellékesnek egyetlen könyvtárban sem tekinthető – olvasószolgálati munka!

Azt is be kellett látnunk azonban, hogy bár ezek az okok a szakma számára elfogadhatatlannak, hiszen a kényelem és a divat nem lehetnek az intézmények létét vagy nemlétét meghatározó tényezők, mégis a fenntartók és a működtetők szakmai dilettantizmusa miatti háborgás helyett a szakmai központnak ilyen esetekben is foglalkoznia kell a kezdeményezéssel, meg kell vizsgálnia az összevonás indokoltságát és lehetőségeit, és ha a szakma nem tud egyetér-

teni az összevonással, akkor a szakfelügyelet és a megyei igazgatás segítségével meg kell győznie a kezdeményezőket az összevonás célszerűtlenségéről. Ezt a lépést nem szabad kihagynunk. De nem szabad megalkudnunk sem, hiszen az említett okok miatt hozott döntés lényege nem az ellátás javításának szempontja, hanem maga a döntés, és ilyen esetekben legfeljebb sok év keserves erőfeszítése nyomán alakul ki az igazi összevont könyvtár.

Összegezőként azt mondhatjuk tehát, hogy a *könyvtárak összevonásának sokféle objektív vagy szubjektív oka lehet, de az a lényeg, hogy annak célszerűségét minden esetben tárgyilagosan vizsgáljuk meg, és soha ne mellőzzük a kérdést: ki és mit nyer az összevonással?*

Hol szabad összevonni?

Összevonni csak ott szabad, ahol ezzel javulnak a működés feltételei és ennek következtében magasabb színvonalú lesz az ellátás. Ha pedig a funkciók és a feladatok között a mérlegelés során rangsorolni kényszerülünk, mert például nem lehet azonnal minden szükséges feltételt megteremteni, mindig az iskolai könyvtári feladatoknak adjunk elsőbbséget.

Az összevonással kapcsolatos döntésnek a hálózati központok részvételével történő előkészítése és maga a döntés csak az első szakasza a többfunkciójú könyvtár létrehozásának. Az igazi feladat ezután kezdődik, és tulajdonképpen akkor dől el, hogy *alkalmas lesz-e és milyen gyorsan válik alkalmassá a könyvtár a több funkció betöltésére.* Ez nagyrészt könyvtárszakmai kérdés.

Az 1979-es alapvizsgálat az addig megvalósult összevonásokat – alig egy-két kivétellel – előkészítetlennek és szakszerűtlennek minősítette. A két évvel későbbi utóvizsgálat szinte ugyanezt állapította meg az időközben történt összevonásokról. Azt tapasztaltuk, hogy az érdekeltek megálltak az összevonás tényének nyilvánításánál, illetve – ez volt akkor a jobbik eset! – a két állomány „összehordásával” megtörténtnek tekintették azt. Nagyon nehezen sikerült tudatosítani azt, hogy összevont könyvtárról csak akkor beszélhetünk, ha egységesítik a két költségvetést, ha egységes elvek szerint, de valamennyi funkciót tekintetbe véve gyarapítják az állományt, ha egységes az állomány (aminek nem mond ellent az egyes állományrészeknek a használat szempontjait figyelembe vevő széttagolt elhelyezése), ha

egységesek a katalógusok és a forgalmi nyilvántartások. Az ilyen állapot megteremtése azonban sokkal nehezebb, mint előkészíteni és meghozni az összevonást kimondó döntést!

Abban, hogy a működés most körvonalazott legkedvezőbb állapotát a mai napig sem sikerült százszázalékosan megteremteni, nemcsak a könyvtárosok nélkül és a könyvtárosok ellenére döntést hozók hibáztathatók, hanem mi, könyvtárosok is. A kérdés ugyanis így vethető fel: Képes-e egy kis település kis könyvtárának tiszteletdíjas könyvtárosa (vagy akár könyvtárosai) végrehajtani ezt a sok időt és nagy szak tudást igénylő feladatot? Kategorikus nemmel válaszolhatunk, megadva a legnagyobb tiszteletet a kevés kivételnek! Ha pedig nem, akkor csak így kérdezhetünk: *Melyik könyvtárban jelentkezik szakmai feladatként az összevonás?* A mi tapasztalataink egyértelműek: a selejtezéssel összekapcsolt állományegyesítés, az állományrészek használat szerinti tagolása és elhelyezése, a pontos és egységes nyilvántartások elkészítése stb., stb. elsősorban a hálózati központ (megyei könyvtár) és az illetékes alközpont szakképzett könyvtárosainak, főként módszertanos munkatársainak a feladata. Az összevonás *szakmailag igényes* megoldása mellett a feladat végrehajtásának *gyorsasága*, „*egyvégtében*” történő elvégzése is nagyon fontos, már csak azért is, mert az összevont könyvtárak egyik funkciója szinte minden esetben az iskolai könyvtári funkció, ezért kívánatos, hogy a munkákat a tanítási szünetben elvégezzük, a tanévkezdésnek ugyanis működésre kész állapotban kell találnia a könyvtárt. A könyvtárak összevonása tehát *brigádmunka*, amelyben részt kell venniük a megyei könyvtár és az alközpont munkatársainak és – természetesen – az érintett könyvtárak könyvtárosainak is. Az összevonás *kampányfeladat*, nem végezhető kényelmes tempóban, nem lehet időben elnyújtani, mert – és ezt sok példa bizonyítja – tanév közben állományrendezési feladatok alig végezhetőek, a folyamatosan beszerzett állomány rendje és feltárása pedig aligha valósítható meg akkor, ha a már meglévő állomány nincs rendben.

Az összevonásba feltétlenül be kell vonni az iskolai könyvtári szakfelügyeletet, még akkor is, ha az iskolai könyvtáros pedagógus. A szakfelügyelet képviseli azokat az egységes elveket, amelyeket egyetlen iskola, illetve egyetlen iskolai könyvtár esetében sem mellőzhetünk. Nélküle nehéz dönteni a selejtezések ügyében,

a nyitvatartás kérdésében, az állomány elhelyezését illetően stb.

Az összevonás második szakaszában tehát az elsőség a könyvtárszakmai munkáé, amelynek során nagyrészt eldől, hogy alkalmas lesz-e a könyvtár minden funkció maradéktalan betöltésére és hatékony végzésére. Ezért elsősorban a könyvtárosok felelősek.

A döntés-előkészítéssel, a döntéssel, az összevonással kapcsolatos szakmai feladatok elvégzésével még nem fejeződött be az összevonás. Több baj is származott abból, hogy eleinte ezt hittük. A megoldandó feladat az, *hogyan működjék az összevont könyvtár.*

A folyamatos működés feltételei és normái

A kérdés megválaszolása a könyvtárosok, a fenntartók és az intézményvezetés közös feladata. Tapasztalataink szerint az e kérdéssel összefüggő feladatokat is legjobb a nyitás, a tanévkezdés előtt elvégezni.

Mindenekelőtt az állomány további gyarapítása ügyében kell dönteni, meghatározván a funkciókhoz és a helyi sajátosságokhoz igazodó *gyűjtőterületeket* és a beszerzés számszerű mutatóit. Igen fontos, hogy kimunkálják a folyamatos gyarapítás gyakorlati módszerét. Itt nem csupán arra gondolok, hogy határozzanak, milyen összegeket kötnek le a Könyvtár-ellátónál, hanem sokkal inkább arra, hogy *ki szóljon bele* abba, hogy mit és hány példányban vásároljanak, és *hogyan avatkozik be* a folyamatba az, akinek ehhez joga van. Nagyon nehezen sikerült elfogadtatni azt az elvet, hogy az összevont könyvtár célszerű működésének egyik alapfeltétele a két költségvetés egységesítése, s hogy egységes elvek szerint végezzék a gyarapítást, egységként kezeljék a meglévő állományt és ennek következtében egységesek legyenek a nyilvántartások is. Azt tapasztaltuk, hogy az iskolák szívesen visszatartanak bizonyos összeget a beszerzésre fordítható keretből, és ebből önállóan vásárolnak. Az összevont könyvtárak esetében azt tartjuk a legjobbnak, ha az iskola, illetve a szaktanárok folyamatosan közlik a könyvtárral (könyvtárossal) könyvbeszerzési igényeiket, a rendelés egyszerre és együtt történik az iskola (tanulók és pedagógusok) és a felnőtt lakosság, esetleg a letéti helyek számára, majd a könyvtáros az új irodalmat feldolgozva, gyorsan eljuttatja az iskolának, s ott arra a helyre kerül, ahol az

oktatás szempontjai miatt szükség van rá (tanári kézikönyvtár, szaktanterem, napközi stb.).

Rendkívül fontos, hogy a *több funkciónak megfelelően határozzák meg a könyvtár nyitvatartási idejét.* Ha önálló helyisége van, elvileg a napi tanítási időben a tanulók és a pedagógusok rendelkezésére kellene állnia. A felnőtteknek szánt kölcsönzési időt is befolyásolja a könyvtár elhelyezése, tehát lényeges, hogy ez a szolgáltatás az oktatást nem zavarhatja. A legkedvezőbb állapotokat feltételezve: a könyvtárosnak a tanítási időben az iskolai könyvtári funkciókat kell figyelembe vennie, erre az időre tervezve az állomány helyben történő használatával összefüggő szolgáltatásokat (tájékoztató, könyvtárhasználati órák, könyvtárra alapozott szakórák), illetve a kölcsönzést, viszont a tanításon kívüli időre kell terveznie a felnőttek részére szánt mindenfajta szolgáltatást, valamint az iskola részére szükséges egyéb, könyvtárra alapozott foglalkozásokat, olyanokat, mint amilyen a szakköri óra, a vetélkedő stb.

Véleményünk szerint az *összevont könyvtárakban függetlenített pedagógus-könyvtáros szakemberre van szükség.* Emellett a legtöbb helyen kívánatos egy részmunkaidős könyvtáros beállítása is a *könyvtártechnikusi és az adminisztrációs feladatok ellátására.* A többes funkció és a több könyvtáros elengedhetetlenné teszi a munkakörök alapos kidolgozását, pontos meghatározását és egymástól való elhatárolását. Enélkül nem lehet elérni, hogy minden feladatot folyamatosan végezzenek. Tudomásul kell vennünk, hogy a pedagógusoknak, az iskolának a könyvtár oktatási-nevelési célú használata a lényeg, viszont ezen a címen nem lehet eltekinteni az egyéb könyvtári feladatoktól, a második vagy a harmadik funkciótól. Az a tapasztalatunk, hogy a *munkaköri leírásokat* nem tudják helyben elkészíteni, egyszerűen azért, mert nem ismerik, milyen munkákat kellene elvégeznie a könyvtárosnak, milyen az elvégzendő munkák munkaidő-igénye stb. Ez a feladat a módszertani központokra és az iskolai könyvtári szakfelügyeletre hárul.

Lényegében tehát az *összevonás harmadik szakaszában ki kell dolgozni a könyvtár működésével összefüggő szabályzatokat, és gondoskodni kell arról, hogy az illetékes tanácsi vezetők ezeket jóváhagyják.* Legjobb, ha ezt a feladatot is elvégezzük az összevont könyvtár megnyitása előtt, hiszen a lefektetett normákat a működés első percétől kezdve be kell tartani.

Tapasztalataink szerint rendkívül fontos az összevont könyvtárak munkájának folyamatos figyelemmel kísérése, a működés szakmai ellenőrzése és a munka módszertani segítése a megyei könyvtár és az alközpontok részéről, továbbá a működés feltételeinek ellenőrzése a szakfelügyelet útján. A Baranya Megyei Könyvtárban a hálózati-módszertani osztályon belül iskolai és gyermekkönyvtári módszertani csoport működik. A csoport egyik könyvtárosának munkaköre az összevont könyvtárak és az integrált intézmények könyvtárainak módszertani segítése. Erre a „kiemelésre” feltétlenül szükség van. Fontos, hogy időről időre megvizsgáljuk ezeknek a könyvtáraknak a teljes működését, elemezzük a tapasztalatokat, állapítsuk meg működésük általános jellemzőit. Mivel a könyvtártípus nem régi, szinte még kialakulóban van, nem lehet a felsorolt követelményektől eltekinteni.

Az összevont könyvtárak működésének tapasztalatai

Arra a kérdésre kell választ adnunk, mennyire bizonyult nálunk életképesnek az összevont könyvtár, illetve valóban képes-e ez a típus minden funkció magasabb színvonalú betöltésére. Elmondhatjuk, hogy az összevonással általában javultak a működés feltételei: nagyobb helyiséget kapott a könyvtár, nagyobb és többféle igény kielégítésére alkalmas állományok alakultak ki, javultak a költségvetési és a személyi feltételek.

Megállapítható az is, hogy az összevonással elsősorban az iskolai könyvtárak működési feltételei javultak. Az összevonásra került községi könyvtárak nagyobb állományt vittek a „házzasságba”, olyat, amely lehetővé tette például a megfelelő kézikönyvtár kialakítását is. Az iskolai könyvtáraknak az összevonás előtt néha csak pár száz kötetes állományuk volt, azt is alkalmatlan körülmények között raktározták. (Például Mozsgón három helyen tartották, ma viszont 74 négyzetméter alapterületű könyvtárunk van, amelynek már a bővítésével foglalkozik a községi tanács; a beremendi iskola könyvtára olyan kicsi volt, hogy nem tudta fogadni a tanulócsoportokat, állománya mindössze két és fél ezer kötetnyi, ezzel szemben a községi könyvtár 20 ezer kötetet vitt a „közösbe”, s 100 négyzetméter alapterületű helyiségében külön felnőtt- és gyermekrészleget működtetett; Szentlászlón az egyik könyvtár egy szertárhe-

lyiségben, a másik egy osztályteremben volt, az összevonással önálló helyiséghez jutott az iskola és a település stb.)

Érdekes megfigyelni, hogy az összevont könyvtárak „környékén” előnyösen módosult a fenntartók, az iskolavezetők és a tantestületek szemlélete. Úgy tűnik, ezek a könyvtárak már nemcsak ki tudják elégíteni az igényeket, hanem „könyvtárszerű” létezésükkel és hasznos tevékenységükkel fel is keltették környezetük érdeklődését. Nagyobb lett a könyvtár szerepe, jobban felismerték szükségességét az iskolákban, és ennek nyomán a fenntartók is elismerik a könyvtáros munkáját. Az iskola használja a könyvtárt: ez talán az első és a legnagyobb eredmény. Az iskolavezetés szemléletváltozását bizonyítja az is, hogy az igazgatók lehetővé tették a könyvtárosok részvételét a megyei könyvtár által szervezett 200 órás tanfolyamokon.

Megfigyelhető viszont, hogy az összevonás után csökken a beiratkozott és könyvtárlátogató felnőttek száma. Ez nem kívánt hatása az összevonásnak. Amikor a jelenség kétségtelenre vált, megkíséreltük feltárni okait, és a következő megállapításra jutottunk: A felnőtt lakosságnak szokatlan és idegenszerű, hogy az iskola nemcsak az oktatás intézménye, ahova nem csupán szülőként járhat, hanem könyvet kölcsönözni is. Ezenkívül nem mindenhol állapították meg jól a kölcsönzési időt. Bár annak elsősorban az iskolai tanításhoz, a tanulók idejéhez kell igazodnia, jobban figyelembe kell venni a felnőtt lakosság életvitelét, munka- és szabadidejének rendjét is. Nincs, illetve nem megfelelő a felnőtt lakosság körében az olvasás, a könyv és a könyvtárhasználat propagandája. Több helyen még tábla sem jelzi a könyvtár létét és nyitvatartási idejét! (Ez, sajnos, nemcsak az összevont könyvtáraknál figyelhető meg.) Végül visszafogta a felnőtt lakosság könyvtárhasználatát az is, hogy hosszú ideig tartott a könyvtárrendezés, nagyon lassan alakult ki az új könyvtár.

Azt tapasztaljuk, hogy bizonyos idő elteltével ismét emelkedni kezd a könyvtárhasználó felnőttek száma, és a könyvtár forgalma eléri az összevonás előttit. A frontátörés azonban még hátravan: ha jobbak a működés feltételei, és valóban jobban működik a könyvtár, akkor természetesen emelkedik a használók száma is. Ez most a nagy feladat: segítse az összevont könyvtár az iskola munkáját, nevelje olvasóvá a gyerekeket, és épüljön be a felnőttek életébe is, szoktassa rá őket az olvasásra, a

művelődésnek és a szórakozásnak erre a régi, de a modern életvitelben is pótolhatatlan eszközére.

Ha össze kellene foglalni az összevonások és az összevont könyvtárak működésének eredményeit, akkor a baranyai tapasztalatok alapján azt mondhatjuk, hogy *az összevont könyvtár jó szervezeti formája a kistélepülések ellátá-*

sának, de csupán az egyik formája, amelyet csak ott szabad megvalósítani, ahol minden funkció maradéktalan és magasabb színvonalú betöltését eredményezi. Ha a döntés előkészítése során ez joggal feltételezhető, akkor minden a végrehajtás következetességén és szakmai színvonalán múlik. (Folytatjuk)

Dr. Román Lászlóné

Találkozások II.

Pult mögötti tapasztalatok

A könyvtárak bejárását és a tájékoztató apparátus, a katalógusok megismerését követően magam is beálltam a pult mögé. Az adminisztratív tennivalókat mindenütt készségesen elmagyarázták, gyorsalpalós „fruska” vált belőlem. Elsősorban az olvasókkal való beszélgetés lehetőségéért választottam ezt a helyzetet, de ebből a pozícióból könnyebben ment a könyvtárosokkal való kapcsolatfelvétel is. Hisz az ügyetlenkedőn való segítség olyan belső biztonságot kölcsönzött nekik, amely felülmúlta a pesti „megfigyelő” láttán érzett szorongást. Kollégává, segítségre szoruló kezdővé váltam, kérdéseimet nem tolakodásnak, csupán az üresjáratok idejét kitöltő érdeklődő beszélgetésnek tartották. Íme néhány részlet a *kölcsönzőpult mögött* elhangzottakból:

– Szerződéses munkatárs vagyok csupán. Áprilisban visszajön a kolléganő a gyesről. Nappali tagozaton végeztem két évet a tanítóképzőben, amikor férjhez mentem. A férjemet ide helyezték a kapitányságra, nappalin nem tudtam tovább tanulni. Könyvtárost kerestek, jöttem. Ezt a könyvtárat azelőtt sohasem láttam, nem ismertem. Őszintén megmondom, nem is voltam gyakori könyvtárlátogató addig. Mindjárt ide, a pult mögé kerültem. Elmagyarázták, hogy mit kell tennem, megmutatták a könyvtárat, és kész. Az emberekkel való bánásmódról egy szó sem esett. A kölcsönzést nem érintő szakmai kérdésekről sem. Nagyon hamar rájöttem, hogy semmihez sem értek. Kérdezgettem, és amikor kisebb volt a forgalom, átolvastam egy-két szakkönyvet. Sok mindent megtudtam belőlük, de amire a leginkább szükségem volna, hogy kinek mit ajánljak, ha éppen ezt kéri tőlem, nem találtam

útmutatást. Ilyenkor elküldöm őket a tájékoztatókhoz. További terveim? Befejezem a főiskolát és elmegyek tanítani. Azt nagyon szeretném. Nem, nem akarok könyvtáros lenni. Nem rossz itt, de az időbeosztás teljesen agyoncsapja a napomat.

– Érettségi után kerültem ide, most fejeztem be a könyvtárkezelői tanfolyamot. Élvezem a munkám, csak a pénz és a szabadidő kevés. Ahhoz, hogy tájékoztassak, el kéne végezmem legalább a főiskolát, és megvárni, míg valamilyen munkatárs elmegy nyugdíjba vagy máshová. A feldolgozókhöz lemenni semmi kedvem. Itt emberek vannak, ott meg csak cédulák meg a savanyú kolléganők. Így hát maradok. Aztán férjhez megyek.

– Első nekifutásra nem vettem fel az egyetemre. Hova menjek dolgozni? Itt legalább könyvek között leszek – gondoltam. Hát bizony elég kevés időm van a tanulásra. Nem gondoltam volna, hogy ennyi tennivaló akad egy könyvtárban. Az olvasókkal semmi bajom. Sok az ismerős, a barát, itt is megismerkedtem egy-két értelmes emberrel. Persze azért vannak nehéz „esetek”. Ezekhez annál udvariasabb vagyok. Néha így is felmegy a pumpa: óriási késéssel hozza vissza a könyvet az illető, és még neki áll feljebb! Ilyenkor megfiztettem vele a büntetést, egyébként elsiklom felette. Aztán, ha megint késnek, hozzám jönnek. Érdekes: harmadszor már rendesen hozzák vissza a könyveket. Az engedékenység jobban bejön, mint a büntetés. Remélem, az idén felvesznek az egyetemre. Mérnök leszek. Azt hiszem, kellemes emlék marad számomra a könyvtár, meg aztán most már tudom, mi mindent lehet itt csinálni, nemcsak kölcsönözni.

– Nagyon megszerettem a pultot. A főiskola elvégzése után mindjárt itt kezdtem. Semmi